

פרשת במדבר

"איש על מחנהו ואיש על דגלו"

משנה מסכת אבות פרק ד:ג
הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום:

הרב יאיר קאהן

די בקריאה שטחית של פרשת במדבר לעמוד על קושי מהותי בה: לכאורה המנייה החוזרת ונשנית של בני ישראל מיותרת ואינה מחדשת דבר. התורה, המשתמשת בדרך כלל בלשון תמציתית ומדויקת ביותר, מתארת את מפקד בני ישראל בתיאור לא-שגיתי, המאופיין בהרחבה רבה ובשפע של מלל, כמו גם בכפילות מתמיהה. מה חשיבותו של מידע זה בעבורנו? מדוע הוא נכלל בין מסריה הנצחיים של התורה? מה באה התורה ללמדנו בתיעוד המספרים הללו?

חז"ל כינו את ספר במדבר "חומש הפקודים" (ראה יומא ג ע"א, סח ע"ב; סוטה לו ע"ב). במבט ראשון נראה השם הזה כשם אסוציאטיבי גרידא, הנובע מתוכנן של הפרשיות הפותחות את הספר ואינן מתייחס למהותו הכוללת של החומש. ואולם, בחינה יסודית יותר של הפרשיות הפותחות את ספר במדבר מחייבת אותנו לשקול מחדש את ההערכה הראשונית הזו.

מיקומו של המפקד בראשית הספר הוא מטעה מבחינת סדר המאורעות. המפקד נערך רק בתחילת החודש השני של השנה השנייה ליציאת מצרים:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֶהָל מוֹעֵד בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם
מִצְרַיִם
(במדבר א', א).

אך שמונה פרקים אחרי תיאור המפקד אנו קוראים על אירועים שהתרחשו חודש קודם לכן:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְאָמֹר
(במדבר ט', א).

ולפי חז"ל, האירועים המתוארים בפרק ז' קדמו אף הם למפקד:

וַיְהִי בַיּוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן, וַיִּקְרָא אֹתוֹ וַיִּקְדַּשׁ אֹתוֹ וְאֵת כָּל כְּלָיו וְאֵת הַמִּזְבֵּחַ
וְאֵת כָּל כְּלָיו וַיִּמְשְׁחֵם וַיִּקְדַּשׁ אֹתָם (במדבר ז', א).

אף שאין בפסוק זה תאריך מדויק, במקום אחר (שמות מ', יז, וראה רש"י שם) מצינו שמשנה השלים את הקמת המשכן ביום הראשון לחודש הראשון של השנה השנייה.

למעשה, חז"ל הסיקו את הכלל הפרשני "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בדיוק מעובדות אלו (פסחים ו ע"ב). הוזה אומר: התורה שינתה מדרכה ומסדר המאורעות כדי לפתוח את ספר במדבר בתיאור המפקד; מכאן שאירוע זה הוא חלק מהותי של הספר. יתר על כן, המפקד שבתחילת ספר במדבר אינו המפקד היחיד בו: בני ישראל נמנים שוב, בפירוט רב, בפרשת פינחס. הכותרת שהעניקו חז"ל לספר – "חומש הפקודים" – משקפת אפוא הבנה מעמיקה של מהותו.

....אם כך, פתיחת ספר במדבר אינה רק פירוט יבש של מספרים אלא תיאור הקמתו של "מחנה ישראל". אין זו מנייה גרידא של בני ישראל; במפקד גם נקבע תפקידו של כל יחיד בתוך ההקשר הכולל של העם ההולך ונוצר. כל אחד ואחד מבני ישראל נמנה ונרשם על מצבת הכוחות של מחנה

ישראל; ואחר כך נסכמים גם שנים עשר השבטים, על מנת לחלקם לארבעה דגלים – ארבעה מחנות המקיפים את המשכן.

.....יתרה מזאת, התורה מדגישה שכל האנשים נספרו "לגלגלתם" – כל אדם בפני עצמו. התכונות האישיות הייחודיות לכל אדם לא דוכאו ונמחקו אלא נשמרו והשתלבו בעם כולו. האידאל של מחנה ישראל מנוגד לתפיסה אינדיבידואליסטית, השוללת כל מחויבות ואחריות קהילתית, אך הוא מנוגד גם לתפיסה מאחידה, הכופה את רצון הפרט לצורכי הכלל ובכך מטשטשת את המאפיינים והכישרונות המיוחדים לו.

...על פי הדברים האלה נוכל לבאר את חשיבותם של המקדים הפותחים את חומש במדבר ומעצבים את אופיו:

שְׁאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אָבְתָם, בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגֻלְתָּם (במדבר א', ב).

יש לשאת את ראשו של כל אדם שנמנה ולהטיל עליו תפקיד מיוחד לו במסגרת המחנה. אין לדכא ולבטל את המאפיינים האישיים הייחודיים; יש להכיר בהם ולהשתמש בהם בגיבושה של האומה. הקונפורמיות, הפונה אל המכנה המשותף הנמוך ביותר, נדחית מפני ההרמוניה, המשלבת ברגישות את המיוחד שבכל אחד מן הפרטים המצטרפים יחד להקמת הקהילה.

הרב עמיטל

החלק הראשון של פרשת השבוע עוסק במבנה מחנה ישראל בתקופת המדבר. הפסוק אומר: "וְחָבְוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחְנֵהוּ וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ לְצַבְאָתָם" (במדבר א', נב) שני גורמים אלו: "איש על מחנהו", ו- "איש על דגלו", הם גורמים מרכזיים בהתפתחותו של האדם.

המילים "איש על מחנהו" מתייחסות לתחושת הנוחות שאדם מרגיש בסביבה שבה הוא נמצא. ללא קשר עם מידת הצלחתו של האדם, הוא תמיד מעדיף להיות בסביבה תומכת. חוסר הנוחות המתלווה לשהייה במקום לא מוכר, מכבידה על יכולתו של האדם להצליח במקום כזה. בהפטרה של פרשת השבוע, הקב"ה מבטיח:

"וְנָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית פִּיּוֹם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרָמַשׁ הָאֲדָמָה וְקִשְׁתׁ וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֲשַׁבֵּר מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לְכַטָּח" (הושע ב', כ)

על פי השקפה זו על טיבה של תקופת אחרית הימים, המצב האידיאלי של החברה הוא מצב שבו גם החיות מתקיימות בהרמוניה עם בני האדם. אדם זקוק לתחושת נוחות בסביבה שבה הוא נמצא, ולשם כך טוב שירגיש בנוח גם עם עולם הטבע. אם אדם מרגיש חוץ למקומו, הוא אינו יכול לממש את הפוטנציאל הטמון בו.

....החלק השני של הפסוק, "איש על דגלו", חשוב אף הוא. לכל שבט היה דגל משלו, דגל שסימל את האופי המיוחד של כל שבט.

לסיכום, הפסוק מלמד אותנו שני דברים: הראשון, כי על מנת שאדם יוכל להתפתח, עליו להרגיש נוח בסביבה שבה הוא נמצא. כדי שזה יקרה, עלינו להתאמץ לקבל בברכה זרים ואורחים. השני, כי כל אדם צריך לשאוף לממש את ייעודו האישי בחייו, ולהוציא לפועל את אותו החלק הייחודי שאותו הוא יכול לתרום לחברה, וזאת יעשה על ידי שיבחר לעצמו את דרכו האישית בחיים.

רש"י שמות פרק א פסוק א
ואלה שמות בני ישראל - אף על פי שמנאן בחייהן בשמותן, חזר ומנאן במיתתן [אחר מיתתן],
להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים, שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר (ישעיהו מ כו)
המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא:

הרב עמיטל

אנו יודעים שכל כוכב הוא עולם בפני עצמו, אע"פ שבעינינו הם נראים דומים. וזהו הדימיון לעם
ישראל, שכל אחד הוא עולם בפני עצמו. ברם על אף השוני והייחוד שיש בכל אחד, כולם מצווים
באותן מצוות. ואע"פ שמבחינה מעשית כולם מקיימים את המצוות באותו אופן, יש הבדל בין אדם
לאדם מבחינת המטען הנפשי המתלווה לעשיית המצוות, ומבחינת ההד הנפשי החוזר מעשיית
המצווה אצל כל אחד ואחד... בכל מצווה יש מרחב מספיק לכל אחד למצוא את פינתו, את עולמו ואת
משמעות המצווה הרלוונטית בשבילו.

רמב"ן במדבר פרק ז פסוק ב

ועוד בזה טעם אחר במדרשם, כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה
בזה השיעור, אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחד וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב טעם בפני
עצמו...

הרב קוק

אורות הקודש ג'

רואה איפה חיוב המוטל על כל אדם, להכיר את דרכו המיוחדת בעבודת ה', ולא לקלוט לתוך חייו
דרכים שאינם מתאימות לו. אם יש צורך לימוד שאינה מתאימה לאדם - מוטב שיניח אותה
לאחרים. יש בכך גדלות וענווה ביחד, שיכיר אדם את שמתאים לו, ולא יאמץ את מה שאינה מתאים
לו. על פי גישה זו, כל התחרותיות שיש בעולם יורדת, שהרי לכל אדם יש מטרה משלו, ועליו
לפעול על פי מה שמתאים לאישיותו, גם אם מבחינת הסתכלות החברה יש לרך מסויימת מעלה על
חברתה אנחנו לא מוותרים על הדרישה מכל אחד למצוא את דרכו המיוחדת, ואף עומד על ההפסד
הנגרם למי שלא ימצא דרך זו... יש אנשים שהצד הרגשי-הפיוטי מאד מפותח אצלם, ואדם כזה חייב
למצוא את הביטוי לעולמו המיוחד, וזאת גם אם הוא חי את חייו יחד עם בני אדם שאצלם יש
צדדים אחרים באישיותם. ובכל תחום שבו הוא עוסק, תיתן תכונתו הנפשית אור מיוחד, שישפיע
על אותו תחום על פי אישיותו המיוחדת.

אורות התורה פרק ט

כל אחד צריך לעסוק בעסק שלו, במה שיש לו ע"ז הכנה, וביחוד הדבר נוהג בענייני הלימוד...
ישנם שיצאו לתרבות רעה, מפני שבדרך לימודם והשלמתם הרוחנית בגדו בתכונתם האישית
המיוחדת. הרי שאחד מוכשר לדברי אגדה, ועניני ההלכה אינם לפי תכונתו להיות עוסק בהם
בקביעות, ומתוך אינו מכיר להעריך את כשרונו המיוחד, הוא משתקע בעניני הלכה, כפי מנהג
המורגל, והוא מרגיש בנפשו נגוד לאלו הענינים שהוא עוסק בהם, מתוך שהשתקעות בהם אינה לפי
טבע כשרונו העצמי.

הסנה בוער בקוצק (241-244)

בקוצק הועמד היחיד בשיא ייחודו. הזיקה למנהיג הגיעה אמנם בקרב העדה הקוצקאית לדרגה
שאינה למעלה הימנה, אך הזיקה הזו לא טישטשה טישטוש כל שהיא את צורתו העצמית של היחיד.
בקוצק לא נתמזגו היחידים בתוך העדה ולא נשתפכו אליה. שמירה על עצמיותו של היחיד היתה
הא' והת' של חסידות קוצק. רבי מגדל הפציר בכל אחד מתלמידיו לשמור על צלמו המיוחד ולא
לחכות את השני, לא במעשה ואף לא במחשבה. ורמז רמז להם הרבי, כדרכו: "ויברא אלוקים את
האדם בצלמו" - קודם כל נברא האדם "בצלמו הוא" - ורק לאחר מכן - בצלם אלוקים ברא אותו.

רבי מגדל איננו מוריד מן השמים שפע מן המוכן על ראשי תלמידיו. יש מורה דרך המחזיק בזרועו
של האדם התועה, הוא מלווהו צעד אחרי צעד עד שמוליכו למחוז חפצו; ויש מורה המצביע על

הדרך הנכונה ברמז בלבד, בתנועת יד, ואילו ההליכה בדרך – התועה עצמו אחראי לה. רבי מגדל דרש מתלימידיו שכל אחד יחרות בעצמו את צורתו הרוחנית, יעצב בעצמו את אישיותו. לכל היותר מוכן הוא, המורה, לסייע לאלה הרוצים בכך, אך לא יותר מזה; לכל היותר מוכן הרבי להעמיד את הסולם, אך לטפס על שלביו חייב כל אחד בעצמו, כל אחד לפי רצונו ולפי מערכת כוחותיו הנפשיים.

האדם מצווה על שני דברים: את עצמו לא לרמות, ואת אחרים לא לחכות.

המחשבה בקוצק, וכן אורח החיים בה קלעו למטרה אחת – לעצב את ה"אני" השלם, לשחרר את ה"אני" מהתלות במשהו אחר. לא להיות סמוך על כתפי הרבי ולא שעון על כתפיהם של אבות גדולים.

ואכן, בקוצק התהלך כל אחד עם ה"אני" שלו – כל אחד היה שליט על עצמו, ורצון שלו היה שלו באמת, שלא בכל נימי נפשו. כאן שלטה סיסמתו של הלל הבבלי: "אם אני כאן – הכל כאן" – בקוצק לא יצאו בכלים שאולים, כל אחד חתר להכיר את עצמו ולא לחכות אחרים. מימרה עמוקה היתה שגורה בפיו של חסיד קוצק:

"אם אני – אני, ואתה – אתה, הרי אני – אני, ואתה – אתה; אבל אם אני – אתה ואתה – אני, הרי שאני לא אני ואתה לא אתה..." – אדם שמחקה את הגדול ממנו – מגוחך כמו הקיסר המצויר על הקלפים.

לשם עיצוב דמות ה"אני", היינו שה"אני" לא יהיה – "אתה" ולא יהיה "הוא", מן ההכרח לצאת מתחום ההרגל. חסיד שוטה בקוצק – הוא זה שמקבל את המקובל בעיני אחרים ללא בדיקה וללא ביקורת, שהרי ע"י עשייה ללא ידיעת טיבו של המעשה נפגם ה"אני" של העושה.

בקוצק אין נעצרים באמצע הדרך. שם שוררת עקיבות עד הסוף. חסיד קוצק, לא רק שלא חיקה את אחרים, הוא היה נזהר גם מלהתחקות, היינו מלחקות את עצמו, לחזור על מעשיו שלו, אם לא קדם דחה פנימי לאותו המעשה. העשייה חייבת היתה לצמוח כל פעם מחדש ממעמקי הנפש.

"פסל ותמונה" הם מושגים המגלמים את התעוב לאלילות שבימי קדם, בקוצק הוטמן במושגים אלה רעיון דק מן הדק, ההולם את אורח המחשבה של העדה העקבית הזאת.

בספר דברים מזהיר משה, לאמור: "השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלוהיכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוה ה' אלוהיך" (שם כג:ד). "ועשיתם לכם פסל אשר צוה" – וכי צוה אלקים לעשות פסל? רש"י מוסיף לכתוב שתי מילים: "אשר צוה" – שלא לעשות" ואילו רבי מגדל מוסיף על הכתוב מילה אחת בלבד, על ידי המילה האחת הזאת מתקבל רעיון חדש לגמרי. רבי מגדל גורס: השמרו לכם... ועשיתם לכם פסל תמונת כל מהמצוות אשר צוה ה' אלוהיך – אל תעשו ממצוות ה' פסלים ותמונות.

לפתח כל עשייה רובצת הסכנה של פסל ותמונה, מצווה אמיתית היא זו: "אשר יעשה אותה האדם וחי בהם", היינו, עשייה שתמיד יש בה חיות פנימית, שתמיד חש העושה בנשמתה של הדבר הנעשה, לכן, אם עשיית המצווה נדחפת כל פעם מתוך רצון חפשי של העושה, ומתוך תחושה הנשמה הפנימית של המעשה – הריהו עשייה נכונה, עשייה של חיות, אך אם היא נעשית מפני שהעושה רגיל לעשייה זו, ללא דחיפה מחשבתית מחודשת וללא תחושת תוכנו של המעשה – הרי העשייה הזו אינה אלא חיקוייה החיצוני שך מצווה והיא דומה לפסל, שערכו איננו אלא בחיקוי חיצוני בלבד, שתכנו הפנימי מאובן. עשייה שבהרגל – עשייה פסולה מקוצק, שהרי כל חיקוי מכיל זיוף. הקב"ה ציווה לכן לשמור תמיד על רעננות הבראשית של המצווה, הזהיר מלעשות מהן פסלים ותמונות.